

LITERATUUR

In het gedicht gebeurt alles. Een nieuwe bundel van Gerrit Kouwenaar

In de poëzie van Gerrit Kouwenaar vormt „eten” (en alle daarmee verbonden begrippen of situaties) de kern van een complex metafoeren, die door de dichter telkens opnieuw worden toegepast; die men daarom van vitaal belang voor zijn poëzie kan noemen. Ook in Kouwenars nieuwste bundel, *Het ogenblik: terwijf*, is dit het geval.

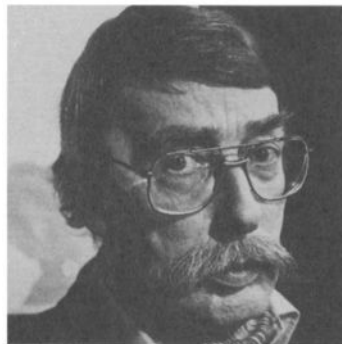
Eten is een handeling die vitaal is voor het leven, maar die ook steeds weer verwijst naar de dood, want wat gegeten wordt, is dood. Het wordt opgenomen, verteerd, onderworpen aan een proces van „stofwisseling”. Van net zo vitaal belang als eten voor het biologische bestaan is, is de poëzie, de taal, dat voor het bestaan van de dichter. Poëzie neemt ook werkelijkheid op, verteert die, zet die werkelijkheid in haar eigen „stofwisseling” om in taal. En taal is altijd voortgang, is daarom onderworpen aan de tijd. Daarom is de eet-metafoer zo belangrijk bij Kouwenaar: ze verbindt poëzie en leven, dood en tijd.

Helder en sober varieert Kouwenaar in het eerste gedicht van zijn nieuwe bundel op dit hoofdthema in zijn werk:

*Zo helder is het werkelijk zelden,
[men ziet*

*het riet wit voor de verte staan
iemand klopt aan, vraagt water,
[het is
een verdwaalde jager
het antwoord is drinkbaar, zijn
[kromme weg
uitlegbaar in taal
in zijn weitas een bloedplas, het
[water
verspreekt zich al pratend in wijn
kijk, zegt hij, omstreeks het riet
[wijzend bij wijze
van afscheid, dit is een rouwman-
[tel
later staat zijn glas daar nog, men
[ziet
het riet en eet wat -*

Op het eerste gezicht (en in de eerste twee disticha) beschrijft het gedicht een verstild, winters natuurfereel, waarin de jager als vanzelfsprekend aanwezig is. Maar in de derde strofe neemt beeldspraak het uitbeelden van werkelijkheid over, en dan moeten we verdacht zijn op de meerduidigheid waarmee Kouwenaar steeds de reikwijdte van zijn woorden verruimt. In een drinkbaar antwoord vermengen zich taal en stof. „Uitlegbaar in taal” zal niet alleen (of beter: pas op de tweede plaats) willen zeggen dat de verdwaalde jager met woorden de weg gewezen wordt. De weg wordt ook in die woorden aangelegd, uitgelegd. De „stofwisseling” tussen gedicht (c.q. taal) en werkelijkheid is het sterkst verbeeld in het vierde distichon. Misschien moeten we er ook de observatie in lezen, dat

Gerrit Kouwenaar (°1923).

het water door de rode gloed van de bloedige weitas de kleur van wijn krijgt, maar het water dat aan dezer variant van het aloude wonder wordt onderworpen, „verspreekt zich”... „al pratend”; het heeft al een rol in de taal gekregen. Bloed, water en wijn: dat de jager vervolgens meer dan een passende voorbijganger lijkt te zijn, dat hij wijst op het doodsaspect van het landschap, is door die combinatie al aangekondigd. „Men...eet wat” is een lakonieke afsluiting, maar hoe meer men zich zal realiseren dat die woorden niet alleen de afsluiting van een alledaags voorval aanduiden, maar ook verwijzen naar de interactie tussen gedicht en leven.

Bovendien grijpen die slotwoorden van het eerste gedicht in de bundel vooruit naar het gedicht „een eter in het najaar”, waarmee de bundel wordt afgesloten. De plaats van beide

gedichten lijkt mij niet toevallig. In dat slotgedicht is het eten een proces waarin leven en dood zich realiseren, en het is daarom veelzeggend dat de „eter” in het najaar wordt geplaatst:

*Steeds meer vereenzelvigt men
 { zich
met de bloedende maaltijd, de
 { stelpende eetlust
achter het raamglas ontbindt zich
 { de nadag
herhaalt men betrapte de zich vretende eter
 { tende eter
dwarsdoor de mond vast zich de
 { grond, najaar
ontnuchtert de wingerd, de tuin-
 { man bedrinkt zich
in de kuise naspis bekent men de
 { melkmeid, likt
zich de schotwond, eet ze of
 { sterf het -*

Dit gedicht is veel heftiger, barokker van taal, dan het eerste, en dat is begrijpelijk. Het eten keert zich hier tegen de eter, hij eet zichzelf het sterven in, deze „zich vretende eter”. In tussenliggende verzen was die dodelijke kant van het eten meer dan eens aan de orde geweest, bijvoorbeeld in de regels:

*Er zit iets radeloos in de struiken,
 { geluid
of eten zijn bloedeigen mes slijpt*

Zoals gebruikelijk bij Kouwenaar zijn de gedichten in deze bundel in een aantal cycli verdeeld. De reeks „Al met aarde” is gewijd aan de gestorven ouders en roept heel sterk de beklemming op van het verval van het ouderlijk huis, dat een „sloop-huis” is geworden:

*het geleedige huis dat nu lang-
 { zaam vanbinnen
zijn weegschaal voelt breken, zo
 { in zichzelf
verbaasd en van alle kanten door-
 { zichtig, het steeds
meer afwezig dakloos inwendige
vol tijd lekt het, -*

Dit zijn regels die op een indrukwekkende manier de vergankelijkheid oproepen. Maar ook hier onderkoelt Kouwenaar de emoties, niet in de laatste plaats door het veelvuldige gebruik van

het onpersoonlijke „men” in plaats van „ik”: objectivering van het subjectieve.

Opvallend zijn in de gedichten van deze cyclus de symbolisch geladen voorwerpen als lepels (eet-attributen) en horloge of uurwerk. Een horloge speelt ook een rol in het gedicht waaraan de bundel als geheel zijn titel ontleende: „het ogenblik: terwijl”. „Na het ogenblik het ogenblik” zijn daarvan de openingswoorden, want tijd is een voortgang van momenten. Voor het universele menselijke verlangen aan die voortgang te ontkomen, is wel vaker (ook door Sartre) het beeld van het ei gebruikt: dat is vol en rond, in zichzelf besloten. Kouwenaar schrijft: „het gegeven horloge verplettert het ei”. Een prachtig beeld, dat in het gedicht aangeeft hoe de tijd het leven mogelijk maakt:

*een lichaam lang snelle stil-
 { staande regels, terwijl
de vorm zich ontvalt, het eten
zich eet*

Veel in de gedichten van deze nieuwe bundel herinnert aan eerder werk van Kouwenaar, en dat ligt eigenlijk ook voor de hand bij een dichter die een bepaalde groep metaforen in het middelpunt van zijn werk heeft geplaatst. Die metaforen zijn zo goed gekozen dat ze het gedicht tot een concentratiepunt van gebeurtenissen maken. De taal „eet” de werkelijkheid, trekt haar aan, neemt haar op. In het gedicht gebeurt alles.

Dat weten we van Kouwenaar. Het verrassende in een nieuwe bundel zit in de wijze waarop hij dit vitale complex van metaforen laat werken. Deze nieuwe bundel is in dit opzicht uiterst boeiend. Kouwenaar is een weinig productief maar uiterst zorgvuldig dichter. *Het ogenblik: terwijl* is uitgekomen, vijf jaar na *Het blindst van de vlek*, de voorlaatste bundel. De zorgvuldigheid is aan deze gedichten af te lezen: elk woord is gewikt en gewogen, zoals de drie woorden die de titel vormen dat in hun paradoxale combinatie lijken te zijn. Een

bundel die bevestigt dat Kouwenaar een van onze belangrijkste dichters is.

Jan van der Vegt

GERRIT KOUWENAAR, *Het ogenblik: terwyl*, Querido Amsterdam, 1987, 39 p.

Meervoud in eenvoud

(Pol Hoste)

In de Vlaamse letterkunde heeft zich het jongste decennium een duidelijke tendens afgetekend, waarbij de auteur op zoek gaat naar zijn of haar verleden en zodoende de familiegeschiedenis, of althans een bepaalde periode daartuit, in zijn/haar onderzoek betreft. De bedoeling is uiteraard niet zozeer een echte kroniek te schrijven, als wel te proberen de eigen identiteit te achterhalen, want die is in de moderne literatuur, nog steeds, problematisch. Paul de Wispelaere, Walter Van den Broeck, Leo Pleysier, Jan Emiel Daele, Monika van Paemel en anderen hebben ieder op specifieke wijze geprobeerd die thematiek uit te bouwen en zij hebben hun artistieke eigenheid vaak te danken aan de resultaten van die queeste. Dit soort literatuur biedt echter bovendien voldoende ruimte voor variatie: de schrijver kan alle richtingen uit met al dan niet pittoreske of tragische figuren; en de zuivere *narratio* kan dan weer worden afgewisseld met autobiografische elementen, introspectieve fragmenten en dies meer. Met andere woorden: het concept van de zoektocht naar de *roots* is een dankbaar onderwerp dat toch een grote mate van creativiteit en auctoriele ingrepen vereist om het interessant en belangwekkend te maken. Dat heeft ook Pol Hoste beseft, toen hij meticulous werkte aan de vijf versies van zijn jongste roman, *Vrouwelijk Enkelvoud*, die, als we de ondertitel mogen geloven, „herinneringen aan mijn grootmoeder” bevat. Wat maakte die grootmoeder zo uniek dat ze in een boek vereeuwigd moest worden? De nieuwsgierigheid van de lezer wordt immers geprikkeld door zulke zinnestjes die meteen ook een structureel principe aan-

geven: het is haast onvermijdelijk dat deze grootmoeder het hele boek gaat domineren. Afgezien van een noodzakelijk vleugje nostalgische - zij is immers de vrouw die, blijkens Hostes getuigenis, de auteur in feite opvoedde en die dus de waarde en de betekenis van de moederfiguur krijgt -, is het vooral de levensloop van deze grootmoeder die Hoste blijkt te intrigeren. De tijd waarin zij zich waar moest maken vertoont overigens een opvallende parallelie met onze jaren tachtig: crisis en werkloosheid vormden de constanten ervan, en zelfs universitair gediplomeerden, zoals deze vrouw er een was, konden niet aan de slag, tenzij ver beneden hun intellectueel niveau. Uit de aandacht die Pol Hoste van bij het begin aan dat probleem besteedt, blijkt de sociale dimensie van het boek dat dus alvast meer is dan een (vijfvoudig) vrouwenportret: het is tevens een aanklacht tegen de voorzichtig geformuleerde, maar daarom niet minder indringende levensomstandigheden van het individu dat voortdurend moet opboksen tegen sociaal onrecht, corruptie, onrechtvaardigheid, onverschilligheid en frustratie. Het *roots*-concept zou dus als een dankbare aanleiding kunnen worden gezien tot een boek dat zich niet tot het verleden beperkt, maar dat op schrijvende wijze het ons omringende heden analyseert. Hoste begint ieder hoofdstuk met een korte schets van de existentiële en sociale situatie waarin de grootmoeder zich bevond, en schakelt dan, zonder schijnbaar verder aandacht te schenken aan haar tragische levensloop, over naar een andere vrouw in onze tijd, die evenwel met soortgelijke moeilijkheden wordt geconfronteerd. Ook al dragen de vijf vrouwen een voor-naam, zij blijven tot op zekere hoogte anoniem en zijn bijgevolg representatief voor een type mens of sociale klasse. Hun ware identiteit schuilt immers niet in een naam, maar precies in die sociale of existentiële context waarin zij zich bewegen. Werkvrouw, secretaresse, dienst-

Pol Hoste (°1947).

vrouw zonder werk, vrouw: zij ervaart onophoudelijk en soms letterlijk aan den lijve de superioriteit van de mannenwereld zoals die zich weerspiegelt in het arbitraire optreden van de ploegbaas, de rijkswachter, de chef. Maar het leven is ingewikkelder dan dat: deze mannelijke functies worden net zo goed door vrouwen vervuld, voorzover zij over de macht beschikken om het lot en het leven van de anderen te bepalen. De oudere werkvrouw, de bazin van de koffiebar, de „madame” oefenen hun macht met niet minder wellust uit dan de mannen. Uiteindelijk zijn de geestelijke erfenissen van Hostes grootmoeder allen slachtoffers van de maatschappij en van hun eigen gevoeligheid, en opvallend in dit verband is het thema van de eenzaamheid dat parallel met de sociale problematiek loopt. Zelfs in het huwelijk, zoals blijkt uit het laatste (en mooiste) verhaal, vindt zij geen troost.

Hoste heeft deze problematiek van de eenzame, verdrukte, zwogende, moedeloze en vaak berustende vrouw met verbluffend vakmanschap behandeld. *Vrouwelijk Enkelvoud* is een sober en somber boek dat zijn schoonheid dankt aan de eenvoud van taal en toon waarin het is geschreven, en aan de rijke, complexe ondergrond die zich slechts langzaam manifesteert, nadat de lezer een ernstige poging heeft gedaan om door het harnas van de gehanteerde taal te dringen.

Paul van Aken

POL HOSTE, *Vrouwelijk Enkelvoud* Manteau, Antwerpen / Amsterdam, 1987, 113 p.